

SÖZ GÜZELİ: KLASİK TÜRK ŞİİRİNDE SEVGİLİNİN SÖZLERİ ÜZERİNE

BEAUTY OF WORD: ON BELOVED'S WORDS IN THE CLASSICAL TURKISH POETRY

Abdullah EREN*

ÖZET: Klasik Türk şiirinde sevgili, her yönüyle idealize edilmiş bir tiptir. Güzellik öğeleri, tavırları ve hareketlerinden, ayak bastığı toprağa kadar ona ait veya onunla ilgisi bulunan her şey en ince algı ve tasavvurlar eşliğinde şiire aktarılmaya çalışılır. Bu çaba, doğal olarak onun sözleri için de geçerlidir. Şairler onu konuştururken sözlerini hem içerik hem de biçim ve üslup bakımından büyük bir özenle şiire yansıtır ve böylece inceliklerle dolu bir anlatım ortaya koyarlar. Bu çalışma, bu incelikleri ve bunlarla ilgili özellikleri âşık ile sevgilinin karşılıklı konuşmalarını içeren mürâca'a tarzındaki örnek metinler üzerinden sergilemeye yöneliktir.

Anahtar Sözcükler: Klasik Türk Şiiri, Sevgili, Söz, Mürâca'a.

ABSTRACT: In Classical Turkish poetry, beloved is a type that is idealized in every aspect. It is endeavored to transfer everything belonging or related to her, from beauty elements, attitudes and actions to the soil that she stepped into the poems with the finest conception and imaginations. This endeavor is of course also applied to her words. Poets reflect her words to the poems with great care and contend, shape and style; thus present a narrative that have full of finesse. This study aims to introduce this finesses and related features of example texts including conversation between beloved and lover.

Keywords: Classical Turkish Poetry, Beloved, Word, Murâca'a.

1. GİRİŞ

Klasik Türk şiirinin sevgili tipi fiziksel unsurları kadar tavır, hareket ve davranışları ile de özel bir önem arz eder. Boy ve endamındaki güzellik, salınış ve yürüyüşünde en güzel şekilde sergilenir. Salınıp yürürken başı âdeta göklere değer. Bu hâl kıyametler koparır, bütün âlemi kendine hayran bırakıp tutsak eder, âşıkların gözyaşlarının ırmak gibi akmasına sebep olur, servi ve çiçekleri dahi kışkandırır. Sarhoş gözlerinin bakışları gönüllere ok gibi işler ve âşıklarını mahveder. Bir gonca gibi küçücük ağzı ile ne zaman gülse güller açılır, inciler saçılır. Akıl, gönül ve can onun dudağına feda edilir. Dudağı, muhatabını bir yandan yokluğa ulaştırırken diğer yandan yeni bir hayat bağışlayan âb-ı hayat kaynağıdır.

Çoğu zaman suskundur. Hele âşığa karşı ağzı mühürlü gibidir. Suskunluğu, âşığı muhatap almak istemeyişi, ağzının küçüklüğü ve hassasiyeti münasebetiyle söz söylemeye elverişli olmaması ve özellikle nazlanması gibi sebeplere dayanır. Nâbî, onun dilinden yazdığı gazelinin ilk beyitinde bu durumu, “Gül-çîn olamaz dest-i temennâ çemenümden / Leb-beste-i nâzum söz alınmaz dehenümden” (Nâbî, G. 631-1) diyerek dudaklarının naz ile bağlandığını ve bu yüzden ağzından söz alınamayacağını dile getirir.

Konuştuğu zaman ise şirin dudağının bütün tatlılık, incelik ve güzelliği sözlerine yansır. Her bir sözü şeker gibi tatlı, tiryak gibi şifalı, eşsiz inciler gibi güzel, parlak, muntazam ve değerlidir. “Sözleri naz ile şekilden şekle girer, akla hayale gelmeyecek güzellikte nokteler barındırır. O, naz dilini konuşur. Nazlı sözlerini taklit ve anlama herkesin harcı değildir (Eren,

* Doç. Dr., Ordu Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Ordu-Türkiye, abdullaheren3@yahoo.com.

2016, s. 100).” Bütün bunlarla birlikte şunu da belirtmek gerekir ki onun konuşması sadece sözle değildir. Her hâli ve tavırlarıyla da muhatabı ile âdeta konuşur. Tek başına kaşını kullanarak bile bin tane destan söyleyebilir. Nedîm bu durumu, “Nâzdan hâmûşsun yohsa zebânın duymadan / İstesen bin dâstân söylersin ebrûlarla sen (Nedîm, G. 103-7) diyerek ifade eder.

Klasik Türk Edebiyatında sevgilinin konuşmaları en çok sevgili dilinden yazılmış müstakil şiirlerde ve mürâca’ya şiirlerde yer alır. Doğrudan sevgili dilinden yazılmış müstakil şiirlere aşk mesnevilerinde ve özellikle Nâbî’nin yukarıda geçen matla’ı ile başlayan gazelinin de tesiri ile 18. ve 19. yüzyılda yazılmış çok sayıda divanda rastlanmaktadır (Kırbyık, 2014, s. 52).

Mürâca’ya şiir, karşılıklı konuşma ve soru-cevap şeklinde oluşturulmuş şiir demektir. Bu tarz şiirler çoğunlukla gazel, tuyuğ ve rubai nazım şekilleri ile yazılmıştır (Alıcı, 2002, s. 1). Ayrıca bazı şiirler içerisinde mürâca’ya özelliği taşıyan parçalar da bulunmaktadır. Karşılıklı sözler genellikle “dedim” ve “dedi” ifadeleri ile başlar. Sözü önce şair söyler, ardından sevgili ağzından cevap verilir. Şair ve sevgilinin sözleri ayrı mısralarda olabileceği gibi aynı mısradan da yer alabilir (Dilçin, 1986, s. 101).

Müraca'a şiirlerin dikkat çeken en belirgin vasfı, sade bir Türkçe ve karşılıklı konuşma tarzında yazılmış olmalarıdır. Sade bir dille diyalog havasında yazılmış olmalarına rağmen, divan şairlerinin tasannuya düşkünlüğü ve hakim olan sanat anlayışı bu şiirlerde de kendini gösterir. Bu şiirlerde, başta tekrar, cinas ve leff ü neşr olmak üzere bilinen bütün edebi sanatlara örnekler bulmak mümkündür. (Alıcı, 2014, s. 13)

Şairlerin sanat ve maharet gösterme düşkünlüğü ve sevgili algısının beraberinde getirdiği anlam dünyası, sevgilinin sözlerini sıradanlıktan uzaklaştırır. Şair, zeka ve söz söyleme gücünü o sözleri sarf ederken özel bir itina ile kullanmaya çalışır ve böylece onları çeşitli nüktelerle iç içe olacak şekilde dile getirir.

Şiirde sevgilinin konuşturulması çoğu zaman âşığın hâlini ve isteklerini bildirmesi ve soru sorması sonucu olmak üzere iki şekilde gerçekleşir. Âşık ona dertlerinin ve gözyaşlarının fazlalığı, sürekli ağlaması, kavuşma arzusu gibi konulardan bahseder veya onun boyu, saç, beni vb. hakkında sorular sorar.

O, hem kendi güzelliğine ve konumuna hem de âşığın hâl ve niyetlerine vâkıftır ve kendinden emindir. Âşığın her sözüne verilecek bir cevabı vardır. Cevapları, âşığın sözlerinden daha anlamlıdır. Çoğu kısaca geçiştirme şeklinde, az ve öz olmakla birlikte çeşitli söz sanatları ile bezenmiştir. Bu durum ona atfedilen ince zeka ve söz bilirliliğin bir göstergesidir.

Özellikle âşığın istekleri karşısında sarf ettiği sözler, söz sanatı açısından en dikkate değer örnekleri barındırır ve muhatabın duygu ve düşüncelerini altüst edici mahiyettedir. Bunların ne manaya geldiğini tam olarak anlamak imkânsız gibi görünür. Çünkü bunlardan hem olumlu hem de olumsuz anlamlar çıkarılabilir.

1. Sevgilinin Sözlerinde Muhteva

Sevgilinin sözlerini muhteva açısından başlıca, âşığa karşı tavırlarını yansıtan sözler ve kendisi hakkındaki sözler olmak üzere iki kısımda değerlendirmek mümkündür. Âşığa karşı tavırlarını yansıtan sözler genellikle duyarsızlık, konum bildirme ve mahrum bırakma eksenindedir. Kendisi hakkındaki sözler ise güzelliğinin ve güzellik unsurlarının üstünlüğünü ve değerini bildirmeye yöneliktir.

1.1. Âşığa Karşı Tavırları Yansıtan Sözler

Bu sözler eğlenme-alay etme, nazlanma-geri çevirme, azarlama-had bildirme, kendini beğenme ve âşığı küçük görme ifade eder.

Eğlenme-alay etme, sevgilinin sözlerine yansıyan en yaygın tavidir ve nerdeyse bütün sözlerinde hissedilir. Bu tarz sözler genellikle, âşık kendince çok önemli gördüğü bir hâlini veya teklifini arz ettiğinde sarf edilir. Sevgili bu hâl ve teklifleri ciddiye almaz ve söyleyeceğini çoğu zaman gülererek söyler:

“Güzellik meclisine ezel gününden pervane oldum.” diyen âşığına, gülererek, “Bu meclise senden geç kimse gelmedi.” diyerek karşılık verir:

Didüm rûz-i ezel oldum bu bezm-i hüsne pervâne
Gülüp didi ki gelmedi bu bezme kimse senden geç (Necâtî, G. 42-6)

Kendisinden, gönlünün şefkat ile yapmasını talep edene, mahallesinde gönül diye bir binanın yapılmadığını söyler:

Şefkat ile yap Necâtî gönlünü didüm didi
Hey bizüm mahallede bu hâne bünyâd olmadı (Necâtî, G. 565-6)

Gönlünün saçına dolaştığını söyleyene, saçına kinaye ile “Yine perişan olacağı geldi” diyerek karşılık verir:

Dil zülfüne tolaştı didüm nâz ile didi
Benzer ki yine geldi perîşân olacağı (Necâtî, G. 601-4)

Kirpiklerinin okuna göğsünü siper etmek istediğini söyleyen âşığıyla, “Vay be helal olsun! Demek ciğerin var.” yani, “Sende bunu kaldıracak güç ve cesaret ne gezer veya sende okumdan kurtulmuş bir ciğer kaldı mı!” diyerek eğlenir:

Didüm ki müjen tîrine sînem siper olsun
Tahsînler idüb didi Necâtî ciğerün var (Necâtî, G. 75-6)

Kendisine aklını almaktansa canını almasını teklif edene, “Aklını alan, canını da alsın!” diyerek karşılık verir. “Benim sensiz ne hayatım olur?” diye sorana, “Hey zavallıcağım! Öldüğün sana yetmez mi?” der:

‘Aklum almakdan ise cânımı al didüm ana
Ol perî güldi didi ‘aklun alan cânun ala (Taşlıcalı Yahyâ, G. 17-1)
Sensiz benim ne dirliğim ola dedim dedi
Yetmez mi öldüğün sana hey bî-nevâcığım (Ahmed Paşa, G. 197-4)

Ayrılık derdi ve kederden öleceğini söyleyen âşığına nazlı nazlı gülererek, “Gam değil.” şeklinde karşılık verir:

Gussa vü hicrân beni bir gün helâk eyler dedüm
Nâz-ıla ol bî-vefâ güldi dedi-kim gam degül (Vusûlî, G. 126-3)

Eşiğinde ölüp toprak olmayı teklif eden âşık ile, bu toprağın eteğini tozlandırmaktan başka bir şey ifade etmeyeceğini söyleyerek alay eder:

Hâk olayın âsitânunda didüm güldi didi
‘Âkıbet toz kondurursın sen benüm dâmânuma (Hayretî, G. 405-3)

Nazlanma ve geri çevirme bildiren sözler en çok kavuşma ve öpme talebi karşısında olur. Gönül hastalığını arz edip, yakınlaşma arzusunu dile getiren âşığına, “Sana yakın olmak, gayet uzak iş.”; dudağından öpücük bağışlamasını isteyen, naz ile “Ağzım mühürlüdür.” diyerek geri çevirir:

Didüm ey cân gel irag olma bu ben dil-hasteden
Didi ben sana yakın olmak katı emr-i ba’îd (Mesîhî, G. 39-6)
Ey ‘Atâyî bûse-i la’lin temennâ eyledüm
Nâz ile agzum mühürlüdür didi ol dil-rübâ (Nev’î-zâde Atâyî, G. 2-7)

Âşık, bahtının uykudan uyanacağı gecenin onu koynunda uyuttuğu gece olacağını söyleyince, bunun ancak rüyada olacağını, uyumakta olan bahtın, ayrılık yatağında yatanı bundan dahi mahrum edeceğini söyler:

Dedim ol gece uyanır hufte bahtım hâbdan
Kim ola koynumda sen mâh-ı-ser-efrâz uykusu
Dedi bunun gibi düş göstermez Ahmed kimseye
Bister-i hecrimde olan baht-ı nâ-sâz uykusu (Ahmed Paşa, G. 348-6/7)

Azarlama, âşığın istekleri karşısında olur. Bunlar aynı zamanda had bildirmeye yöneliktir. Âşık, ona canını kaç buse karşılığında alacağını sorar. O da “Bu ne biçim sözdür, tabi ki bire bir!” diyerek karşılık verir. Busesi için can vermeye acele ettiğini söylediğinde ise, “Acele etme, sana can vermenin nasıl olduğunu göstereyim.” diyerek onu azarlar:

Didüm kaç bûseye bir cân alursın
Didi hey bu ne sözdür bire bire (Necâtî, G. 531-2)
Bûsene cân virmeğe cânum iver didüm didi
Göstereyin sana cân virmek nic'olur ivme sen (Hayretî, G. 347-5)

Kendini beğenme ve âşığı küçük görme içerikli sözler de âşığın istekleri karşısında olur. Kavuşma sofrasına muhtaç olduğunu söyleyene, kendisine muhtaç olanın çok olduğunu ifade eder. Kendisini, kapısında köpek olarak takdim edene ise, “Köpeğim olmayı sana göstereyim. Hoş!” diyerek mukabele eder:

Didüm ey cân Zâtî hân-ı vaslunun muhtâcudur
Didi ancak ol midür 'âlemde muhtâcum benüm (Zâtî, G. 888-5)
İtünem sürme kapundan didüm ol yâr didi
İtüm olmağı sana göstereyin oş olsun (Necâtî, G. 430-5)

Köyünün köpeğinin -rakiplerin-, hırkasını parçaladığından şikayet edene, “Kişi akranlarının şakalarından incinmemeli.” der:

Çâk itdi hırkamı seg-i küyuñ didüm didi
İncinmemek gerek kişi akrânı lâgına (Behiştî, G. 465-4)

1.2. Kendisi Hakkındaki Sözler

Âşığın, kendisi hakkındaki sorularına cevap mahiyetinde olan bu sözler benzetme esasına dayalı olarak tertip edilmiştir (bk. Benzetmeye Dayalı Sözler- Kendisi).

2. Üslup

Şiirde sevgilinin konuşurulması, şairlere söz söylemedeki hünerlerini sergileme açısından önemli fırsatlar oluşturur. Şairler, sevgililerini onların hayret verici güzellik ve zarafetine yakışır bir şekilde konuşturmaya büyük bir özen gösterir. Böylece sevgiliye nispet edilen sözlerin en belirgin üslup özelliği çeşitli nüktelerle bezenmiş hâlde bulunması olur.

Nükteler oluşturulurken ilk önce şair-âşığın sözü zemine yerleştirilir. Bu sözün mümkün olduğu kadar samimi, masum, sıradan ve herkesin anlayabileceği mertebede olmasına dikkat edilir. Zemindeki söz, sevgiliye atfedilen yüksek derecedeki zekânın tezgahına alınır ve karşılığı burada itina ile işlenip şekillendirildikten sonra şiirde yerini bulur.

Bu karşılık ilk bakışta yer yer her ne kadar basit gibi görünse de hem şekil, hem muhteva bakımından inceliklerle doludur. Kendisinden sonra söz söylemeye mahal bırakmaz. Bir bakıma, halk dilinde “taşı gediğine koymak” tabirinin ve karşılık verilme noktasında herkesi aciz bırakan

söz anlamında kullanılan “î‘câz” kavramının gereğini yerine getirir. Bu durum ayrıca, sevgilinin konum gereği olarak son sözü söyleyen kişi olmasının da bir yansımasıdır.

Şairler, sevgilinin sözlerine bu özellikleri genellikle kelime oyunlarından ve benzetmelerden faydalanmak suretiyle kazandırır.

2.1. Kelime Oyunlarına Dayalı Sözler

Bu tarz sözler, sevgilinin alaycı, fettan ve nazlı karakterinin bir yansımasıdır; cinas ve bir ifadeyi birden fazla anlamda kullanma olmak üzere iki esasa dayanır.

2.1.1. Cinas

Cinas, sarf edilen bir ifadenin öncekinden farklı anlama gelecek şekilde aynen veya benzer şekilde yeniden sarf edilmesidir. Sevgilinin sözlerindeki bu tarz ifadeler nazlanma, sözü saptırma ve alay etme vazifesi üstlenir. Sevgili bu sözleri söyleyeceğinde yer yer naz ile güler. Bu durum, söze farklı ve ince bir anlam yükleyeceğinin habercisidir:

Mest idi Emrî **bilmez** iken Kays özin didüm
Lutf ile didi kendüyi **bilmez** bir iki var (Emrî, G. 77-5)

Âşık: – Emrî, Kays kendini *bilmez* iken mest idi.

Sevgili: – Bir iki kendini *bilmez* var.

Didüm **dermândeyem** cânâ visâlün bana **dermân** it
Didi derd iste var bî-çâre sen **dermân**de kalmışsın (Nev’î, G. 330-2)

Â.: – Ey can! *Dermândeyim* -çaresizim- bana kavuşmanı *derman* et.

S.: – Zavallı! Sen *derman* peşindesin, git dert iste!

Pâdişâhum kulunam mihr ü **vefâ** eyle didüm
Didi nâz ile biraz semt-i **Vefâ**dan berîyüz (Hayretî, G. 147-4)

Â.: – Padişahım kulunum. Bana acı ve *vefa* eyle.

S.: – Biraz *Vefa* Semti’nden uzağız.

Didüm ki yaşumun yine kan oldu hem-demi
Nâz eyleyüb gülüb didi bi’llâhi **hem demi** (Necâtî, G. 592-1)

Â.: – Gözyaşımın *hemdemi* -arkadaşı- yine kan oldu?

S.: – Billahi! *Hem de mi?* / *Hem de(ğil)’ mi?* / *Hem de* yeminle değil *mi?* / Doğrudur, *hemdemidir* –arkadaşıdır-.

Dedüm kim ey kaşı yâ tîr-i gamzen cândan **geçdi**
Gülüp nâz-ıla dedi-kim olan oldu geçen **geçdi** (Vusûlî, G. 174-1)

Â.: – Ey yay kaşlı! Gamze okun candan *geçti*.

S.: – Olan oldu, geçen *geçti*.

Didüm yüzüne karşı **bakayın** mı ne dirsın
Güldi didi nâz eyleyürek öyle mi **bak bak** (Mesîhî, G. 124-3)

Â.: – Yüzüne karşı *bakayım* mı ne dersin?

S.: – Öyle mi, *bak bak!* / Olur *bak bak.* / Öyle mi! *Bak* sen!

Mansıb-ı vaslun bu ben bîmâra **tîmâr** it didüm
Didi kim karşımda ölürsen sana **tîmâr** yok (Zâtî, G. 646-3)

Â.: – Kavuşma mansıbını ben hastaya *timar* ver.

S.: – Karşımda ölürsen de sana *timar* -akıl hastalığından kurtuluş- yok?

Bâgda cûları bâd ile girih-gîr görüp
Didüm oldum yine dîvâne didi **bağ**laruz (Nev'î, G. 185-3)

Â.: – (Bağda dolanan sular gibi) yine divane oldum.

S.: – Bağlarız.

Didüm yoluna rûh-ı revânım **revân ola**
Gül gibi bir gülümsedi didi **revâ n'ola** (Hayretî, G. 9-1)

Â.: – Canım yoluna *revan ola*.

S.: – (Bundan başka) *reva n'ola*.

Hâl-i miskînüne cân-ıla gönül verdüm dedüm
Nâz-ıla güldi dedi her dem bu **hâl**ündür senün (Vusûlî, G. 106-2)

Â.: – Misk kokulu *hâline* -benine- can ile gönül verdim.

S.: – Senin *hâlin* her zaman budur.

Kûşe-i ebrûları **râ**ların itdüm sü'âl
Geldi o meh nâz ile didi **bur**alar 'aceb (Süheylî, G. 26-2)

Â.: – *Râların* -kaşların-?

S.: – *Bur*alar acayip. / Acaba *bur*alar mı?

Sal **kollar**ını boynuma didümdi ol nigâr
Nâz eyleyüp gelüp didi olmaz **kol**ayına (Şem'î, G. 160-5)

Â.: – *Kollar*ını boynuma sal.

S.: – *Kol*ayına olmaz.

Dedüm ki kollarun sala boynumdan **aşır**ı
Nâz eyleyüp gülp dedi kim igen **aşır**ı (Hecrî, G. 142-1)

Â.: – *Kollar*ını boynumdan *aşır*ıp salar mısın?

S.: – Çok *aşır*ı.

Didüm ey cân leblerün **em**sem buyursan hastenem
Didi kim agzundan ammâ çıkmasun **emr** itdüm **em** (Zâtî, G. 914-4)

Â.: – Ey can! Hastanım, buyursan da dudaklarını *emsem*.

S.: – *Emr* ettim *em*. Fakat ağzından çıkmasın./ Fakat sana ağzından *em* -ilaç- kelimesi çıkmamasını *emrettim*.

Dil hastasına şeker-i nâbundan **em** buyur
Didüm didi ki ölmez isen iresin **eme** (Necâtî, G. 545-9)

Â.: – Gönül hastasına hâlis şekerinden *em* -ilaç, emme- buyur.

S.: – Ölmezsen *eme* -emmeye, ilaca- eresin.

Ruhlarında zülfün **uc**ından neler çekdüm didüm
Didi bes gavgâlu olur Rûmda elbette **uc** (Necâtî, G. 40-4)

Â.: – Yanaklarında zülfünün *uc*unda neler çektim.

S.: – Rûm'da *uç* (sınır bölgesi) elbette kavgalı olur.

Didüm ki buların seni rûz-ı **hisâb**da
Didi ben eylerin sana cevri **hisâb**suz (Emrî, G. 203-3)

Â.: – Seni *hesap* -mahşer- gününde bulurum.

S.: – Ben sana cevri *hesapsız* eylerim.

2.1.2. Bir İfadeyi Birden Fazla Anlamda Kullanma

Bu tarz ifadeler, içinde bulunduğu yapıda lafzen aynısının veya benzerinin bulunmaması bakımından cinastan ayrılır ve genellikle kinaye, tevriye, iham ve özellikle mugâlata-i maneviye sanatlarına örnek teşkil eder.

Kinâye, bir sözün gerçek ve mecaz anlamını bir arada kullanma; tevriye, birden fazla anlama gelen bir kelimeyi uzak anlamını kasden; iham, birden fazla anlamı bulunan bir ifadeyi gerçek anlamlarını kasden ve mugâlata-i maneviye ise okuyan veya dinleyeni ‘yanıltmak kasdı ile’ aynı ifadeyi farklı anlamlara gelecek şekilde kullanma sanatıdır.

Sevgilin sözünde bu sanatlardan biri tek başına bulunabileceği gibi aynı anda birden fazlası da bulunabilir. Meselâ sözün tamamı kinâye oluştururken bir parçası, iham veya tevriyeli olabilir. Her ne hâlde olursa olsun bu tarz sözlerde asıl olan “yanıltıcılık” yani mugâlata-i maneviyedir. Bu sözler anlam bakımından o kadar deşışkendir ki iki anlamlılığı da aşarak yer yer üç ve hatta daha fazla farklı şekilde algılanıp yorumlanabilir:

Yoluna cânım revân itsem gerek cânâ didüm
Yüzüme bin hışm ile bakdı didi kim cânun mı var (Zâtî, G. 406-4)

Â.: – Yoluna canımı verssem gerek.

S.: (Hışım ile bakarak) – Canın mı var? (Hâlâ ölmedin mi? / Ne canın var ki? / Seninki de can mı? / Canın var mı?)

Gel[-e] öldür beni ey rûh-ı revân gitme dedüm
Nâz-ıla güldi geçüp cânuna dedi rahm et (Vusûlî, G. 13-2)

Â.: – Ey canım! Gel beni öldür. Gitme!

S.: – Canına rahm et. (Canına acı!) / Canına rahmet (!) (Öldün bil. / Ölümün benden sana bir ihsandır. / Ölmek canına rahmet. Fakat daha çok çekeceğın var.)

Dedüm kûyunda dil hâk olmak ister
Gülüp nâz-ıla dedi-kim yeridür (Vusûlî, G. 50-4)

Â.: – Gönül, köyünde toprak olmak ister.

S.: – Yeridir. (Uygundur. / Köyüm senin ölme yerindir.)

Deryâ-yı eşk-i çeşmüm ‘arz itdi mâcerâyı
Ol serv-i nâz geldi didi kenâra yir yok (Şem’î, G. 97-2)

Â.: (Ağlıyor.)

S.: – Kenara yer yok. (Göz yaşın kenarı olmayan sonsuz bir deniz. / Kucaklamaya yer yok. / Benimle birlikte olamazsın.)

Didüm oldı dil saçun zencîrinün dîvânesi
Nâz ile güldü didi al bunı da bağlayı ko (Hayretî, G. 386-6)

Â.: – Gönül saçının delisi oldu.

S.: – Al bunu da bağlayı ko! (Bu da bağlamalık deli! / Gel bunu da bağla!)

İletdim tuhfe-i cân-ı hakîrim yâra arz ettim
Gülüp nâz ile ol gül-ruh dedi bu yâdigâr ancak (Hayâlî, G. 253-2)

Â.: – (Canını hediye olarak sunuyor.)

S.: – Bu yadigar ancak?/. (Hediyen ancak bu mu -Getire getire ancak bunu mu getirdin-? / Ancak bu hediye olur.)

Dedim hayâl-i la’l-i lebin çeşm-i terdedir
Nâz eyleyip gülüp dedi dilber nazardadır (Hayâlî, G. 85-1)

Â.: – Kırmızı dudağının hayali yaşlı gözümde dir.

S.: – Dilber nazardadır. (Güzeller gözde olur. / Güzele nazar değer!)

Gösterüp gamze-i hûn-rîzini nâz ile didi
Kâfîrem ben eger Âgâh müselmân **bu** ise (Âgâh, G. 330-5)

Â.: (Sevgilinin karşısında duruyor.)

S.: – (Süzgün bir bakışla,) Ey Âgâh! Eğer bu müslüman ise ben kâfirim. (Gamzem müslümansa ben kâfirim. / Gamzem hatır bilir müslümansa ben kâfirim (Gamzemin acıması yok.). / Âgâh müslümansa ben kâfirim (Âgâh'a acıma yok.).

Didüm ey cân el irer mi tutagun öpmecüge
Gülerek nâz ile didi **n'ola bir kerrecüge** (Necâtî, G. 482-1)

Â.: – Ey can! Dudağını öpmeciğe el erer mi!

S.: – Bir kerecikten ne olur? (Bir kerecikten bir şey olmaz değil mi (!) / Bir kerecikten bir şey olmaz.)

Zülfüne bend eyle ben mecnûmî didüm dil-bere
Didi **kayd itdüm** seni **dîvâne geçdün deftere** (Bâkî, G. 481-1)

Â.: – Ben mecnunu saçına bağla.

S.: – Seni deftere deli diye kaydettim. / Deli! Seni bağladım. Defterimdesin. / Seni kaydettim. Deftere-divana geçtin.

Dil bir içim su istedi çeşme-i la'l-i yârdan
Âb-ı zülâl-i hançerin gösterüp **işte mâ** didi (Bâkî, G. 528-3)

Â.: (Dudak çeşmesinden bir yudum su ister.)

S.: (Kılıç gibi keskin bakışını yönlendirip) – İşte su! / İşte me (al)! / İşte biz (Biz buyuz. / Bizden ancak bunu alırsın.)!

Didüm müşgîn saçun mıdur mu'attar iden âfâkî
Perîşân eyleyüp kâküllerini didi kim **budur** (Bâkî, G. 170-4)

Â.: – Ufukları kokulandıran misk kokulu saçın mıdır?

S.: (Kâkülünü dağıtarak,) – Budur. / Bûdur (Kokudur).

Fürkatün derdine cânâ var mıdur didüm devâ
Ol tabîb-i cân didi la'lüm-durur her derde **em** (Şem'î, G. 115-5)

Â.: – Ey can! Ayrılığının derdine deva var mıdır?

S.: – Her derde ilaç dudağımdır. / Her dert için dudağımı em.

Bülbülünem yanuna varsam didüm
Didi n'ola bülbül isen **öte tur** (Mesîhî, G. 46-4)

Â.: – Bülbülünüm. Yanına gelsem...

S.: – Bülbül isen ne olur. Öte dur. (Öteye git. / Ötüp dur.)

Nigârün alnına kiblem didüm dün
Didi **yüzüme dîrsin irte bir gün** (Mesîhî, G. 173-1)

Â.: – Alnın kiblem.

S.: – Ertesi bir gün yüzüme söylersin. / Ertesi bir gün yüzüme de kiblem dersin. / Sonra da yüzüme bir güneş dersin.

Didüm ko başuma degsün ayagun
Didi degmez bu devletden sana **pay** (Mesîhî, G. 282-4)

Â.: – Bırak ayağın başıma değsin.

S.: – Bu devletten sana ayak değmez. / Bu devletten sana pay çıkmaz.

Hayretî yolunda hâk oldu didüm güldi didi
Pes anunçün hâtrumda haylî **gerdüm** var benüm (Hayretî, G. 296-5)

Â.: – Hayretî yolunda toprak oldu.

S.: – Benim hatırımda onun için hayli toz toprak var (!) / Benim gönlümde onun için hayli keder var (!) / Bu duruma ne kadar da üzüldüm (!).

Dehenün var ise bir buse kıl ikrâr didüm
Nâz ile **yok** didi ol gonce-i handân gülererek (Bâkî, G. 274-2)

Â.: – Ağzın var ise bir öpücük vermeyi kabul et.

S.: – Yok. (Olmaz. / Ağzım yok.)

Didüm var mı dehânunla miyânun
Didi kim söyleme **ortada var yok** (Bâkî, G. 246-4)

Â.: – Ağzınla belin var mı?

S.: – Ortada var yok. (Ortada. Varlığı ve yokuğu belli değil. / Varlığı ortada yok. / Varlığı-yokluğu ortada.) / Ortalıkta vara yoğa konuşma.

Hudâdan didüm ister vaslunı dil
İşidüb güldi didi **Tanrı vire** (Necâtî, G. 531-7)

Â.: – Gönül sana kavuşmayı Hüda'dan diler.

S.: – Tanrı versin. (Tanrı vere de olsun. / Hadi başka kapıya!)

Didüm arada ben ü sen olmasa
Didi ayruk böyle dime **sen sen ol** (Mesîhî, G. 151-3)

Â.: – Aramızda sen-ben olmasa...

S.: – Sen sen ol, böyle farklı söyleme. (Sen-ben ayrımı yapma. / Sen, sen ol; ben de ben.)

Kara yer itmek olur eflâki âhumla didüm
Bir nazar kıldı bana vü didi **düşer üstüne** (Behiştî, G. 491-2)

Â.: – Felekleri âhımla kara yer ederim.

S.: – Üstüne düşer. (Bunu yapmak sana düşer. / Üstüne çöker.)

2.3. Benzetmeye Dayalı Sözler

Sevgilinin bu tarz sözleri, kendisi ve âşıkla ilgili unsurlar üzerine söylenmiştir ve önceki bölümlerde anlatılanlara göre daha uzundur. Kendisi ile ilgili olanlar, âşığın sorularına bir cevaptır. Sorular genellikle yüz, saç ve ben gibi güzellik unsurları hakkındadır. Bunların cevapları, sorulardaki unsur ve bu unsurlara ait hususların sıradan şeyler olmadığını vurgular. Diğer cevaplar ise genellikle bir hâlin arzı üzerine verilmiştir.

2.3.1. Kendisi

Sevgilinin kendisi ile ilgili benzetmeler, güzellik ve kıymetinin üstünlüğü, ulaşılmazlığı ve kendisi için her türlü cefanın çekilmesinin yerinde olacağını bildirmeye dayanır.

Bu tarz sözlerde kendisini genellikle; ulaşılmazlık, güzellik ve etkileyiciliği ile güneşe, kıymet ve çekiciliği ile Kâbe'ye benzetir. Yolu Kâbe yolu gibi çileli ve öldürücü, eşiği Kâbe eşiği gibi şeref bağışlayıcı, kavuşması âb-ı hayat gibi canlandırıcıdır. Boyu, âşığa meyve vermeyen bir servi; yüzü, beyazlığı münasebetiyle Rum ülkesi, güzellik ve ışıltısıyla su, sahip olduklarıyla hazine; yanağı kırmızılık, parlaklık ve yakıcılığı ile güneş ve alev; saçı gece, sümbül, uzun boya eşlik edip kıvrılarak yükselen siyah duman, güneş yüzün ihtiyaç duymadığı fitil, âşığın can ipliği, âşığın başı için çevgan ve güzellik hazinesini koruyan ejderha; hattı yüzde toz, dudak üstünde karınca; beni Hindû, karabiber, âşığın gözbebeği; kirpiği sihir oku; ağzı can, dârüşşifa; Bedahşan la'linin kendisine nispetle ancak sıradan bir taş mesabesinde kaldığı dudağı Süleyman mührü, âb-ı hayat çeşmesi; sözü, tatlı su; çene çukuru, ancak akli başından gitmişlerin

düşmek isteyebileceği bir zindan; çenesi elma, çene altı ise bu elmanın içine düşmüş bulunduğu su olarak tarif edilir:

Didüm ki var mıdır sana ey mâh dest-res
Didi ki âfitâba el irmek inen ba'îd (Şem'i, G. 35-4)

Â.: – Ey ay! Sana ulaşabilen var mıdır?

S.: – Güneşe ulaşmak... Çok uzak...

Dedim ey dil-ber seninçün ba'zı ârifler demiş
Üşümekden titreyip sîmîn tenin sîm-âb olur
Dedi bârid söylemişler üşümek mümkün müdür
Ol ki halkı yakmaga hurşîd-i 'âlem-tâb olur (Ahmed Paşa, G. 91-4/5)

Â.: – Ey dilber! Bazı ârifler, “gümüş tenin üşüyüp titreyince civa olur.” demiş.

S.: – Soğuk söz etmişler. O ki halkı yakmada âlemi aydınlatan güneş olur, üşümesi mümkün müdür?

Didüm yolunda ey dil-ber ne çok 'âşıklarun ölmüş
Didi kim Ka'be yolunda ölenlere hisâb olmaz (Necâtî, G. 244-6)

Â.: – Ey dilber! Yolunda ne çok âşıkların ölmüş?

S.: – Kâbe yolunda ölenlere -mahşerde- hesap yoktur. / Kâbe yolunda ölenlerin sayısı oldukça fazladır.

Didüm işigüne yüzüm süreyin güldi didi
İşte bak Ka'be gerek hâcî gerek kurbân ol (Necâtî, G. 336-3)

Â.: – Eşiğine yüz süreyim.

S.: – İşte Kâbe karşında. İster hacı, ister kurban ol.

Didüm târik-i hecründe bulam mı vuslatun rûzın
Didi kim mesken olmaz çeşme-i hayvâna her zulmet (Mesîhî, G. 22-3)

Â.: – Ayrılık gecesinde kavuşma gününe erebilir miyim?

S.: – Her zulmet âb-ı hayata mesken olmaz.

Didüm ki bana servüm şeftâlûlar revân it
Nâz ile didi mîve serv-i revânda bitmez (Zâtî, G. 563-4)

Â.: – Servim! Bana şeftaliler sun.

S.: – Serv-i revanda meyve bitmez.

Hâl zülfünde ne yaraşmış dedim dil-ber dedi
Hinden bir dâne çıkmaz Rûma bu fülful gibi (Ahmed Paşa, G. 304-4)

Â.: – Zülfünün arasından görünen ben, yüzüne ne yakışmış!

S.: – Hint'ten Rum'a bu karabiber gibisi gelmez.

Nedür didüm ruh-i sâfında aks-i merdüm-i çeşmim
Didi gelmiş gemiyle Rûm'a deryâ kat' idüp Hindû (Fuzûlî, G. 238-5)

Â.: – Parlak yanağında gözbebeğimin yansıması -ben- nedir?

S.: – Hindû, deniz aşır gemiyle Rûm'a gelmiş.

Mahv et gubâr-ı ârızın ey meh dedim dedi
Olmaz bahar içinde inen bî-gubâr âb (Ahmed Paşa, K. 35-10)

Â.: – Ey ay yüzlü! Yanağının gubarını (hattını) mahv et.

S.: – Baharda su pek gubarsız (berrak) olmaz.

Kime kînün var ki zülfe böyle yüz virdün didüm
Didi genc-i hüsnüm içre ejdehâ olsun dirin (Necâtî, G. 417-7)

Â.: –Kime kinin var ki saçına böyle yüz verdin?

S.: – Güzellik hazinem içinde ejderha olsun derim.

Ne sebebden zülf komazsın dedim ruhsârına
Dedi kim kandil-i hûrşîde ne lâzımdır fetîl (Ahmed Paşa, G. 184-5)

Â.: – Yanağına ne sebepten zülûf komazsın?

S.: – Güneş kandiline fitil ne lâzım?

Didüm cennetde olmaz şeb nedür zülf ü ruhun ya Rab
Didi miskîn cinân bâğında ‘ömr-i câvidândur bu (Necâtî, G. 439-5)

Â.: – Aman yâ Rab! Cennette gece olmaz saç ve yüzün nedir?

S.: – Miskîn! Bu, misk kokulu cennet bağında sonsuz ömürdür.

Dedim zülfünde diller tâb-ı hüsnünden helâk oldu
Dedi pervânele nâra yanarlar bî-günâh akşam (Hayâlî, G. 368-3)

Â.: – Gönüller saçında güzelliğinin hararetinden helak oldu.

S.: – Pervaneler akşamları günahsız ateşte yanarlar.

Tarar zülfî ucın gördüm didüm lâyıık mı ol şâne
Didi bu gördüğün şâne degüldür sîn-i sünböldür (Emrî, G. 159-2)

Â.: (Saçın tarandığını görünce,) – O tarak (şanına) lâyıık mı?

S.: – Bu, tarak değildir. Sünbülün (سنبل) sîn (س) harfidir.

Dedim kaddin dil ü dini müselmânlar gibi dogru
Hat-ı tersâ gibi n'îçindir ol zülf-i dü-tâh egri
Dedi kadd-i bülendimde anuñçün egridir zülfüm
Ki meyl ettikçe bâlâya olur dūd-ı siyâh egri (Ahmed Paşa, G. 332-4/5)

Â.: – Boyunun dili ve dini Müslümanlar gibi doğru. Bükülmüş zülfün Hıristiyan yazısı gibi neden eğri?

S.: – Kara duman yukarıya meylettikçe eğrilir. Yüce boyumda saçımın eğri olması onun içindir.

O1 pîç-i tâbı çok ne resendir dedim dedi
Devr-i ruhumda rişte-i cânın durur senin (Fuzûlî, Müseddes 1-2-3)

Â.: (Saç için,) – Kıvrımı -ıztırabı- ne çok iptir?

S.: – Yanağımın etrafındaki can ipliğindir.

Dedim aglarken başım top eyle çevgân zülfüne
Dedi çevgân gösterirdim sana bârân olmasa (Ahmed Paşa, G. 278-9)

Â.: (Ağlayarak,) – Çevgan zülfüne başımı top eyle.

S.: – Yağmur olmasa sana çevganı gösterirdim.

Didüm ey dost Mesîhîye görinsün hâlün
Didi insâna görünmez gözinün merdümeki (Mesîhî, G. 264-5)

Â.: – Ey dost! Benin Mesîhî'ye görünsün.

S.: – İnsana kendi gözbebeği görünmez.

Dedim ey cân kirpigın dil deldi gamzen duymadı
Dedi kim bilmez misin sihr oku peykânsız geçer (Ahmed Paşa, G. 53-5)

Â.: – Ey can! Kirpiğin, gamzen duymadan kalbi deldi.

S.: – Bilmez misin? Sihir oku temrensiz geçer.

Agzun ne noktadır didüm eydür ki Ahmedî
Cândan sü'âl eyleyene teng olur cevâb (Ahmedî, G. 58-9)

Â.: – Ağzın nasıl bir noktadır?

S.: – Ahmedî! Can hakkında sorana cevap zor / kısa verilir.

Cum‘a gündür hayra gir sor hâlüm agzun aç didüm
Didi kim dâr-üş-şifâ açılmaz ekser cum‘a gün (Zâtî, G. 1171-8)

Â.: – Cuma gündür, ağzını açıp hâlimi sor da hayra gir.

S.: – Dârüşşifâ, cuma günü ekseriyetle açılmaz.

Didüm lebine la'l-i Bedahşân'dur bu
Güldi didi ey fakîr bühtândur bu
Bir daşa ne reng ile kılursan nisbet
Şîrin ü şeker-feşân u handândır bu (Fuzûlî, Rubai- 66)

Â.: (Dudak için,) –Bu, Bedahşan la'lidir.

S.: – Ey fakir! Bu yalandır. Dudağım şirindir, şeker saçar ve güler. Ne dalavere ile onu bir taşla benzetirsin?

Lâ'lin üzre hatt-ı miskînin midir dedim dedi
Mûrlardır geldiler Mihr-i Süleymân öpmege (Hayâlî, G. 537-4)

Â.: – Dudağının üzerindeki misk kokulu hattın mıdır?

S.: – Karıncalar, Süleyman'ın mührünü öpmeye geldiler.

Her şeb lebün gönülden çıkmaz didüm didi yâr
Zulmetde Hızır'a Âb-ı Hayvân mübarek olsun (Behiştî, G. 393-3)

Â.: – Dudağın her gece gönlümedir.

S.: – Zulmette, Hızır'a Âb-ı Hayat mübarek olsun.

Dedim ki söylesen kereminden ne eksilir
Nâz eyleyip dedi ki zülâl akıtır mı nâr (Ahmed Paşa, K.33-17)

Â.: – Söylesen kereminden ne eksilir?

S.: – Ateş, su akıtır mı?

Dedim ol çâh-ı zenahdâna heves düşdü gönül
Dedi divânedir ol kim ede zındâne heves (Ahmed Paşa, G. 125-3)

Â.: – Gönül, çene çukuruna düşmeye heveslendi.

S.: – Zindana heves eden ancak delidir.

Gabgabun mâni' olur didüm zenahdân seyrine
Didi bu veche görünür düşecek su üzre sîb (Necâtî, G. 23-5)

Â.: – Çenenin altı, gerdanın, çeneni görmeye engel oluyor?

S.: – Su üstüne elma düşünce böyle görünür.

2.3.2. Âşık

Âşıkla ilgili benzetmeler, onu ve hâllerini hafife ve alaya alma, dolayısıyla değersiz görmeye dayanır. Sevgili, hâl ve taleplerini arz eden âşığa, onu kurban bayramında bolca bulunan kurbanlık koyunlardan sadece birine, sultanlık sevdasına kapılmış had bilmez dilenciye ve hâlinin sorulması âdetten olmayan hastaya; derdini nimete, gözyaşını yağmura, kirpiğini kendisini inciten dikene vb. benzeterek karşılık verir:

Vuslatun eyyâmına cânlar fedâ didüm didi
İ'tibâr olmaya bayram olsa kurbân koynunına (Necâtî, G. 502-4)

Â.: – Kavuşma günlerine canlar feda!

S.: – Bayram olunca, kurbanlık koyundan geçilmez.

Didüm ey şeh işigünde kulluga eyle kabûl
Güldi didi ey gedâ sultân ola idün ola mı (Necâtî, G. 567-3)

Â.: – Ey şah! Eşiğinde kulluğa kabul eyle.

S.: – Ey dilenci! Sultan olmak istersin. Hiç olur mu?

Haste-diller hâlini sorsan a gamzenden dedim
Dedi dil-berlik yolunda pürsiş-i bimâr yok (Ahmed Paşa, G. 144-3)

Â.: – Gamzenden hasta gönüllerin hâlini sorsan a!

S.: – Dilberlik yolunda hasta(ya hatır) sormak yok.

Dedim artırdı gamın hânını hecrin gecesi
Dedi ni'met çok olur çünkü şeb-i rûze gele (Ahmed Paşa, G. 288-6)

Â.: – Ayrılığının gecesi, gamının taamını artırdı.

S.: – Oruç gecesi gelince nimet çok olur.

Didüm ey meh beni hicründe çoğ ağlatdı felek
Didi nâz ile geçen yağmura tutma kepenek (Revânî, G. 196-1)

Â.: – Ey ay! Felek beni ayrılığında çok ağlattı.

S.: – Geçen yağmura kepenek tutma.

Agladığım gördü ol gül gözlerin süzdü dedi
Hüb olur bârân gününde nergise nâz uykusu (Ahmed Paşa, G. 348-5)

Â.: (Ağlıyor.)

S.: (Gözünü süzerek,) –Yağmurlu günde nergise (gözüme) naz uykusu iyi gider.

Gül bergine batan ne dikendir dedim dedi
Müjgân-i çeşm-i eşk-feşânın durur senin (Fuzûlî, Müseddes 1-3-3)

Â.: (Ayağı incinen sevgiliye,) –Gül yaprağına batan diken hangisidir?

S.: – Yaş döken gözünün kirpiğidir.

SONUÇ

Klasik Türk şiirinde çoğu zaman bir resim gibi cansız ve hissiz duran ve ulaşılması imkânsız olan sevgili, konuşturulmak suretiyle âdetâ canlanır, zihin ve hayâl âlemindeki yüksek mertebesinden tenezzül ile, her ne kadar arada hâlâ kapanmaz mesafeler bulunsa da, âşığı ile yüz yüze gelir.

Sevgilinin konuşmalarının yer aldığı metinlerde genellikle sohbet ve lâtifeleşme havası vardır. Âşık ona tevazu ve hayranlık ile hâllerini anlatır, isteklerini bildirir veya sorular sorar. Bazen de hiç bir şey söyleyemez ve sadece ağlar. Sevgili her durumda verilebilecek en güzel karşılığı bulur. Sözleri âşığın muradı doğrultusunda olmasa ve hatta hiddetli veya alaylı da olsa güzel ve tatlıdır. Üstelik hayret verici incelikler barındırır. Kendisinden sonra söz söylemeye yer bırakmaz. Bütün bu durumlar asıl itibarıyla sevgilinin ulaşılmazlığına dayalı telakkinin, hem lafız hem de manasıyla sözleri için de geçerli olduğunun bir göstergesidir.

Sözleri kelime oyununa dayalı olanlar ve benzetmeye dayalı olanlar olmak üzere başlıca iki tarzdadır. Kelime oyununa dayalı olanlarda cinas ve mugalata-i maneviye sanatı hâkimdir. Cinaslarda söz üsaptırma esastır. Mugalata-i maneviye özellikle kendisinden bir şey istendiğinde verdiği cevapta bulunur. Bu cevap, hangi tarafından bakılsa ayrı bir anlama gelir ve olumlu mu olumsuz mu olduğu noktasında tereddüte düşürerek düşünce ve duygulara yönünü şaşırtır. Benzetmeye dayalı olanlar ise kendisi ve âşıkla ilgili hususları tanımlamaya yöneliktir. Bu yolla kendisi ile ilgili hususları yüceltirken, âşıkla ilgili olanları basitleştirerek sıradan hâle getirir.

Konuşma esnasında bazen nazlanıp güler bazen gözlerini süzer. Âşığa karşı sık sık ciddiyyetten uzak ve alaycı bir tavır takınır, âşığın söz ve hâllerini kendine eğlence edinerek

hükümsüz bırakır. Bütün bu durumlar onun konumu gereğidir, sorgulanmaya ve itiraza açık değildir. Zaten âşıktaki bunu yapabilecek irade ve takat yoktur. O güzelin sözü, söz güzeldir. Güzellik karşısında ise hayranlık ve takdirden başka elden bir şey gelmez.

Bu sözler, Türkçe'nin ifade kaabiliyet ve zenginliklerini, Osmanlı dönemi konuşma özelliklerini yansıtmaları bakımından da önemlidir ve âşıkların sözleri ile birlikte, günümüz insanına hitabet ve konuşma estetiği açısından değerli katkılar sunacak mahiyettedir.

KAYNAKLAR

- Âgâh Dîvânı*. hzl.: Şerife Akpınar, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR,78355/agah-divani.html>, ET: 30.01.2015.
- Ahmed Paşa Divanı*. hzl.: Ali Nihat Tarlan (1992). Ankara: Akçağ Yay.
- Ahmedî Dîvânı*. hzl.: Yaşar Akdoğan, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR,78357/ahmedi-divani.html>, ET: 30.01.2015.
- Alıcı, L. (2002). Klâsik Türk edebiyatında mürâca'a şiirler. *İlmi Araştırmalar Dergisi*, 14, 1-15.
- Behiştî Dîvânı*. hzl.: Yaşar Aydemir (2000). Ankara: MEB Yay.
- Dilçin, C. (1986), Divan şiirinde gazel. *Türk Dili, Türk Şiiri Özel Sayısı II (Divan Şiiri)*, 415, 416, 417; 78-247.
- Emrî Dîvânı*. hzl.: Yekta Saraç (2002). İstanbul: Eren Yay.
- Eren, A. (2016). *Naz kitabı*. Ankara: Gece Kitaplığı Yay.
- Fuzûlî Divanı*. hzl.: Kenan Akyüz, Süheyl Beken, Sedit Yüksel, Müjgân Cunbur (1990). Ankara: Akçağ Yay.
- Hayâlî Divanı*. hzl.: Ali Nihat Tarlan (1992). Ankara: Akçağ Yay.
- Hayretî Dîvânı*. hzl.: Mehmed Çavuşoğlu, M. Ali Tanyeri, <http://groups.yahoo.com/neo/groups/metinbankasi/files>, Dec. 31. 2004 versiyonu.
- Hecrî Dîvânı*. hzl.: Ömer Zülfe, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR,78377/hecri-divani.html>, ET: 30.01.2015.
- Kırbyık, M. (2014). *Divanlarda sevgili dilinden şiirler*. Konya: Aybil Yay.
- Mesihî Dîvânı*. hzl.: Mine Mengi, <http://groups.yahoo.com/neo/groups/metinbankasi/files>, Jul. 24. 2004 versiyonu.
- Nâbî Dîvânı*. hzl.: Ali Fuat Bilkan (1997). C. I, II, İstanbul: MEB Yay.
- Necatî Beg Divanı*. hzl.: Ali Nihat Tarlan (1997). İstanbul: MEB Yay.
- Nedîm Dîvânı*. hzl.: Muhsin Macit (1997). Ankara: Akçağ Yay.
- Nev'î Dîvânı*. hzl.: Mertol Tulum, Ali Tanyeri, <http://groups.yahoo.com/neo/groups/metinbankasi/files>, Jul. 22. 2004 versiyonu.
- Nev'î-zâde Atâyî Dîvânı*. hzl.: Saadet Karaköse, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR,78393/nevizade-atayi-divani.html>, ET: 30.01.2015.
- Revânî Dîvânı*. hzl.: Ziya Avşar, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR,78396/revani-divani.html>, ET: 30.01.2015.
- Süheylî Dîvânı*. hzl.: Esat Harmancı, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR,78401/suheyli-divani.html>, ET: 20. 02. 2015.
- Şem'î Dîvânı*. hzl.: Murat Karavelioğlu, <http://groups.yahoo.com/neo/groups/metinbankasi/files>, Dec. 1. 2008 versiyonu.
- Vusûlî Dîvânı*. hzl.: Hakan Taş, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR,78409/vusuli-divani.html>, ET: 26.02.2015.
- Yahyâ Bey (Taşlıcalı Yahyâ) Dîvânı*. hzl.: Mehmed Çavuşoğlu (1977), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay.
- Zâtî Dîvânı*. Gazeller Kısmı, I. Cild (1-496. Gazeller), hzl.: Ali Nihat Tarlan (1967). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Yay.
- Zâtî Dîvânı*. Gazeller Kısmı, II. Cild (497-1003. Gazeller), hzl.: Ali Nihat Tarlan (1970). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Yay.
- Zâtî Dîvânı*. Gazeller Kısmı, III. Cild (1004-1825. Gazeller), hzl.: Mehmed Çavuşoğlu, M. Ali Tanyeri (1987). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Yay.